

Summary. The article concerns metalingual fragments functioning in the book of cookery essays by Svitlana Pyrkalo «Kukhnya egoista» (The Egoist's Kitchen). Communicative and conceptual reflexives are analyzed, a new type of reflexives – orthological ones – is discovered. Their functions are described in their relationship with the essayist's language personality self-presentation.

Key words: metalanguage, essay discourse, essayist's language personality, irony, concept, language standard.

Отримано: 13.10.2012 р.

УДК 811.161.2'373.422

І.А. Федькова

АНТОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ У ТЕРМІНОСИСТЕМІ ТАНЦЮ

У статті описано антонімічні відношення у терміносистемі танцю сучасної української мови, виділено прості терміни, а також дво – та більше компонентні терміни-словосполучення, доведено, що антонімія в термінології танцю сприяє її системності.

Ключові слова: термін, терміносистема, хореографічна лексика, лексико-семантичні групи, системні зв'язки.

Актуальність розвідки зумовлена необхідністю вивчення лексико-семантичного аспекту української танцювальної терміносистеми, оскільки досі такого дослідження не проводилося.

Мета запропонованої статті: описати антонімічні відношення в українській терміносистемі танцю. Запропоноване дослідження має цінність у двох аспектах: 1) із науково-теоретичного погляду лінгвістичний аналіз антонімічних відношень у термінологічній лексиці зумовлений необхідністю доповнення теоретичних знань про термін як тип мовного знака та антонімію як вид семантичних відношень; 2) із науково-практичного погляду – важливе для унормування та систематизації сучасної української танцювальної термінології.

Антонімія у терміносистемі танцю представлена не так яскраво, як, скажімо, синонімія чи полісемія, проте аналіз лексичних одиниць показав, що вона існує. «Антонімію у термінології трактуємо як особливу характеристику лексичного значення слова, особливе відображення протилежного у предметах і в явищах об'єктивного світу» [4, 187]. Антонімія є однією з найважливіших лінгвістичних універсалій, складовою суттєвих вимірів лексико-семантичної системи мови [2, 6]. Процес антонімії пов'язаний з відображенням у мові однієї і тієї ж сутності, але, на відміну від синонімів, значення антонімічних слів виявляється, перш за все, у їхньому протиставленні в нашій свідомості. Одне й те ж явище, залежно від зовнішньої ситуації, може бути позначено антонімічними словами. Зауважимо, що одна і та ж властивість або якість, що стосуються різних реалій, можуть суттєво відрізнятися за своїм концептуальним значенням. «Терміни-антоніми характеризуються цілком визначеними парадигматичними властивостями: фронтальною протилежністю і розрізненням за диференційною ознакою, тісно пов'язаною з її основною дефінітивною функцією» [4, 186]. Антонімія – яскравий показник системності лексики, що впорядковується в різних напрямках зв'язками слів, протилежних за їхніми семантичними властивостями.

Погоджуємося з думкою Р. Г. Дудка, який зауважив, що антонімами є слова, значення яких пов'язані відношеннями зіставлення діаметрально протилежних ознак тотожної якості як основи семантичної опозиції. Опозиція є можливою лише тоді, коли між її членами існують не тільки розпізнавальні, але й спільні ознаки, адже різниця між ними виокремлюється лише на тлі тотожності [1, 238].

При антонімічних протиставленнях йдеться не про диференційні ознаки концептуального змісту слів, ні тим більше про їхнє синтагматичне значення (і те, й інше у слів-антонімів однаково), а про різний ступінь вияву окремої якості і про оцінку одного й того ж явища з діаметрально протилежних позицій. Саме через це при антонімічних відношеннях протиставлення відбувається не за однією чи декількома семантичними ознаками, а за усім смисловим обсягом слів [6, 191].

З'ясування природи антонімії у термінології допомагає визначити місце терміна в українській терміносистемі танцю поряд з іншими компонентами цієї системи.

У терміносистемі танцю виділяємо 18 тематичних груп (назви осіб, що пов'язані професійною чи іншою діяльністю з танцем; назви танців; назви дій, процесів, пов'язаних із танцем; назви форм виконання танцю; жанрові різновиди танців; назви основних рухів, назви темпів виконання

танцю тощо). Майже у кожній лексико-семантичній групі виокремлюємо антонімічні пари. Так, у групі «Назви осіб, що пов'язані професійною чи іншою діяльністю з танцем» за професійною належністю до танцювального мистецтва лексемі *корифей* (провідний діяч культури, мистецтва) протиставляється *дилетант* (людина, яка займається мистецтвом любительськи, без спеціальної підготовки), *професійний колектив – аматорський колектив*; за статевими ознаками протиставляються *балетник* (артист балету) – *балетниця* (балерина), *танцівник – танцівниця, балетоман – балетоманка*. Окремі дослідники (Л. Новиков, Ю. Апресян) визначають такі номінації як антонімічні, хоча з цим твердженням можна посперечатися. Вважаємо, що статева ознака не є суттєвою для протиставлення, оскільки існують лексеми на позначення назв осіб без розрізнення їх за статтю (*хореограф, віртуоз, балетмейстер* тощо). Це, швидше, «опозиційні зіставлення слів, які не є антонімами, але виступають у мові при зіставленні і охоплюють широкі сфери вжитку» [5, 18]. У групі «Назви дій, процесів, пов'язаних з танцем» можна виокремити антонімічні пари що пов'язані з початком-закінченням танцю: *затанцювати* (почати танцювати) *відтанцювати* (закінчувати танцювати), *вступ* (початок танцю) – *заклучна частина* (завершення танцю); з манерою виконання танцю: *віддирати* (із запалом і швидко виконувати танець) – *поплисти* (почати плавно пересуватися в танці). У групі «Форми виконання танцю» за кількістю учасників в антонімічні відношення вступають терміни: *соло* (виконання одним танцівником (танцівницею) варіацій, концертного номеру або будь-якого танцювального фрагменту в балетному спектаклі) – *ансамбль* (спільне виконання танцю двома або більше солістами або корифеями). Щодо темпів виконання, то тут уже апріорно закладені антонімічні пари, оскільки виконання може бути або *адажіо* (повільне, спокійне), або *алегро* (веселе, радісне) тощо.

Більшість антонімів у хореографічній лексиці – це контекстуальні антоніми, протиставлення, які трапляються лише в терміносистемі танцю. Так, підтримка в танці може бути *партнерна* (партнер і партнерка знаходяться на підлозі) і *повітряна* (танцівник піднімає танцівницю), рівновага – *статична* (на місці) та *динамічна* (у русі), положення рук та ніг танцівника (танцівниці) – *arrondi* (заокруглене) та *allonge* (подовжене), *croise* (перехрещене) і *effacee* (згладжене), позиції – *закрита* та *відкрита*; присідання – *demi-plie* (напівприсідання) і *grand-plie* (глибоке присідання), рух – *дубль* (подвійний) і *simple* (простий); *en avant* (вперед) та *en arrier* (назад), *ouverte* (відкритий) і *fermee* (закритий) та ін.

За своєю структурою антоніми української танцювальної термінології поділяються на лексичні (різнокореневі) та словотвірні. У лексичних, або різнокореневих антонімах протиставлення виражається різними основами (*вступ – завершення*), словотвірні ж антоніми виражають протилежні значення за допомогою префікса і його відсутності, або за допомогою префіксів протилежного значення (*виворотність – напіввиворотність, присідання – напівприсідання, оберт – півоберт, коло – півколо, такт – затакт*).

Крім простих термінів, фіксуємо й антонімічні терміни-словосполучення, до складу яких входить іменник. Серед таких термінів наявні двокомпонентні утворення: *сольний танець – груповий танець, баунс вперед – баунс назад, сценічний танець – побутовий танець, зовнішній поворот – внутрішній поворот, відкрита позиція – закрита позиція, простий ключ – складний ключ, низький голубець – високий голубець, відкритий променад – закритий променад, опорна нога – працююча нога*; трикомпонентні терміни-словосполучення: *права переміна вперед – права переміна назад, вправи біля станка – вправи на середині*; чотирикомпонентні терміни: *рух за годинниковою стрілкою – рух проти годинникової стрілки* тощо. Найбільше в терміносистемі танцю представлені двокомпонентні терміни-словосполучення. Наведені приклади підтверджують тезу, що «... як правило, номінації родових антонімічних термінів-словосполучень виражають єдність протилежних понять, атрибути – протилежні їхні ознаки, тобто значення атрибутів протиставляються за одним із семантичних компонентів» [4, 190].

Варто зазначити, що якщо синонімія чи полісемія – явища небажані в термінології, то антонімія ніяк не ускладнює терміносистему. Навпаки: завдяки антонімії відбувається розмежування значень синонімічних і багатозначних слів. Вона «...сприяє виконанню вимог однозначності і системності, не заважає термінам виконувати свої функції» [3, 115].

Приклади вживання антонімії знаходимо і поза терміносистемою танцю. Зокрема, різноманітно представлена антонімічність та ситуативна семантична контрастність в усному мовленні, особливо в народних прислів'ях та приказках. Тут трапляється і насиченість контексту антонімами, і контекстуальна антонімія, й опозиційні зіставлення з метою підсилення гумористичної ситуації [5, 14]: «*Півсвіту плаче – півсвіту скаче*», «*На похороні – плач, на весіллі – танцюй*», «*Хто влітку буде співати, той узимку буде танцювати*», «*До роботи недужа, а до танцю, як ружа*», «*Не хочеться танцювати, так черевики просяться*», «*Аби танцювати вміла, а робити лихо навчить*», «*Танцювати аж пече, а робота на втече*» тощо.

Отже, терміносистемі танцю властива антонімія, яка є однією з найважливіших системоутворюючих категорій. Поняття танцювальної практики утворюють пари, які містять

відмінності всередині одного і того ж явища. Більшість антонімів у хореографічній лексиці – це контекстуальні антоніми, які можуть бути як простими, так і багатокомпонентними словосполученнями. Явище антонімії в терміносистемі танцю сприяє розмежуванню значень синонімічних і багатозначних слів.

Список використаних джерел

1. Дудок Р. Г. Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках. Монографія / Роман Дудок. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 358с.
2. Новиков Л. А. Русская антонимия и ее лексикографическое описание: предисл. / Новиков Л. А. // Львов Л. М. Словарь антонимов русского языка. – М.: Русский язык, 1984. – 384 с., С. 5-31.
3. Павлова О. І. Основи термінознавства: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. І. Павлова. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 200 с.
4. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство: підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216с.
5. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови / Л. М. Полюга. – К.: Видавництво «Довіра», 2004. – 275 с.
6. Уфимцева А. А. Слово в лексико-семантической системе языка / А. А. Уфимцева. – М.: Издательство «Наука», 1968. – 272 с.

Summary. In the article the connections of antonyms in the dance terminology of modern Ukrainian language are described.

Key words: term, terminology, choreographic lexicon, semantic groups of words, system connections.

Отримано: 19.10.2012 р.

УДК 811.161.2'373

І. Б. Царалунга

ПРАВНИЧА ЛЕКСИКА У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ АКТОВОЇ МОВИ XVII СТ.

На основі українських текстів Вижвівської актової книги XVII ст. досліджено особливості лексичних одиниць, пов'язаних із правовою сферою суспільного життя. За допомогою лексикографічних праць виявлено питому лексику, застарілі, діалектні, розмовні слова, простежено динаміку функціонування номенів від найдавніших часів до сьогодні.

Ключові слова: актова книга, лексема, юридичний термін, офіційно-діловий стиль.

На сучасному етапі розвитку українського мовознавства актуальним є усебічне вивчення тематичних груп лексики, пов'язаних із життям народу, із об'єктами його матеріальної і духовної культури. Писемні пам'ятки офіційно-ділового стилю української мови XVI – XVII ст. широко відображають лексичний склад української мови того часу, містять багату юридичну термінологію. Адміністративно-юридична лексика стала об'єктом аналізу М. Л. Худаши у монографії «Лексика українських ділових документів кінця XVI – початку XVII ст.» [3, 113–129]. Назви економічних і ділових стосунків, юридично-правових понять увійшли до предметно-тематичних груп, виділених В. В. Німчуком у передмові до збірника актових документів Волині і Наддніпрянщини XVII ст. [2, 13–14]. Ґрунтовне дослідження тематичної групи «адміністративно-територіальна лексика» здійснила Т. І. Жила [1].

Як яскравий зразок офіційно-ділового стилю Вижвівська актова книга XVII ст., що зберігається в Центральному державному історичному архіві м. Києва, містить чимало специфічних термінів, прикладів тогочасної професійної лексики галузі діловодства, юриспруденції. Окрім запозичених лексем, пам'ятка репрезентує власне українські номені, успадковані з праслов'янської мови. Розглянемо питому українську лексику юридичного спрямування, виявлену у справах Вижвівської актової книги, простежимо історію становлення мовних одиниць та їх реалізацію на сучасному етапі розвитку української мови.

Лексема *вол~ность* «право, привілей»: *продал~есми полплзцз, оставуючи вол~ность близким и крєвным своим тую суму отложитъ за тую прєрєчоную половицю плзцз 278 зв.* – походить від праслов'янського *volja «воля» (ЕСУМ, I, 423). Номен *вольность* «звільнення від якихось по-